

Nieuwsbrief nr 6, december 2019

Kooiman-Boendermaker-Luther Stichting

De Kooiman-Boendermaker-Luther Stichting heeft tot doel het bevorderen van onderzoek, onderwijs en verspreiding van kennis over Martin Luther en zijn theologie, alsmede over de geschiedenis van het lutheranisme in het algemeen en die van het lutheranisme in de Nederlanden in het bijzonder. Daartoe heeft de stichting een bijzondere hoogleraarsplaats gevestigd aan de Theologische Universiteit Kampen. Deze leerstoel wordt bezet door prof. dr. Sabine Hiebsch.

Inhoud

Lutherse armenzorg.....	2
Nieuw boek:	3
Interview met prof. dr. Sabine Hiebsch in het Reformatorisch Dagblad.....	4
<i>Column van prof. dr. Sabine Hiebsch</i>	4

De KBLS dankt alle sponsors en anderen die de Leerstoel aan de TUK hebben ondersteund. Mede daardoor kon prof. Hiebsch ook dit jaar weer veel bereiken in het onderzoek naar Luther en het (Nederlandse) lutheranisme en het verspreiden van deze kennis.

Wij wensen u een gezegend kerstfeest en goede jaarwisseling.

Lutherse armenzorg

Dr Harry Donga bij de opening van het Luthermuseum Amsterdam

Op 21 juni van dit jaar werd onder veel belangstelling het Luther-Museum in Amsterdam geopend. Niet alleen de prachtige vaste tentoonstelling maar ook het gebouw zelf geven een indrukwekkende getuigenis van de lutherse presentie in Amsterdam, vanaf het laatste deel van de 16^e eeuw. Nog in 2013 vierde de gemeente haar 425-jarig bestaan.

De geschiedenis van de lutherse armenzorg en diaconie in bredere zin is een van mijn onderzoeksthema's.

Daarbij is voor mij belangrijk dat deze geschiedenis altijd is ingebed in de historische context van de Nederlandse lutheranen als religieuze minderheid. Dat maakt deze geschiedenis zo bijzonder omdat de Nederlandse lutheranen zonder een lutherse overheid en te midden van andere religieuze minderheden hun weg moesten zien te vinden.

Aan de ene kant probeer ik daarbij de plaats van de lutheranen in het Nederlandse religieuze landschap in kaart te brengen. Aan de andere kant vergelijk ik hoe lutheranen in landen waar het lutheranisme een dominante traditie was geworden, zoals in delen van Duitsland en in Scandinavië, de armenzorg organiseerden.

In februari van dit jaar nam ik deel aan een conferentie aan de Universiteit van Aarhus, georganiseerd door het LUMEN Center (Center for the Study of Lutheran Theology and Confessional Societies) over het thema "Confessie en sociale verantwoordelijkheid". Mijn lezing had de titel: 'Poor relief in the Dutch Republic: a responsibility for the religious communities', met de Amsterdamse lutheranen als case study.

In oktober sprak ik op de jaarlijkse conferentie van de Sixteenth Century Society & Conference (dit jaar in St. Louis/Missouri) over de armenzorg van de Amsterdamse lutheranen. Ik deelde de sessie met twee andere sprekers die op Noord-Duitsland en Emden in het Duitse Friesland gingen. Wij hadden de sessie aldus georganiseerd om een vergelijking met de aanpak van andere confessies en de regelingen in andere landen te thematiseren.

De geschiedenis van de armenzorg van de Nederlandse lutheranen is in een internationale context tot nog toe amper aan bod geweest. Ik ben blij dat ik daar verandering in kan brengen en dat dit unieke stuk geschiedenis zichtbaar kan worden en een rol kan spelen in de internationale geschiedschrijving van het lutheranisme als globale beweging en traditie.

Prof. dr. Sabine Hiebsch

Nieuw boek:

In de zomer verscheen bij uitgeverij Summum in Kampen de bundel *Geest of Recht? Kerkrecht tussen ideaal en werkelijkheid*.

De bundel is een verzameling van artikelen, gebaseerd op lezingen die zijn gehouden tijdens een symposium naar aanleiding van de 100^e sterfdag van de Duitse (kerk)jurist Rudolph Sohm (1841-1917), dat op 15 mei 2017 aan de Theologische Universiteit Kampen heeft plaatsgevonden.

Prof. dr. Sabine Hiebsch schreef daarin een bijdrage met de titel "Luther en (kerk)recht: Een verkenning". Zij bespreekt na een korte algemene inleiding op dit thema de theologische en juridische aspecten van Luthers testament en tevens het recht van verzet. Ten eerste in Luthers tijd en ten tweede aan de hand van twee voorbeelden uit de nazi periode: de Noorse lutherse bisschop Eivind Berggrav en de Duitse jurist Fritz Bauer. (Over Bauer zie ook de column van prof. Hiebsch in deze Nieuwsbrief.)

Summum

Interview met prof. dr. Sabine Hiebsch in het Reformatorisch Dagblad

Prof. Hiebsch op de eerste galerij in de Oude Lutherse Kerk in Amsterdam ©Sjaak Verboom

Prof. Hiebsch werd door Arie de Heer van het Reformatorisch Dagblad (RD) gevraagd om voor de nieuwe serie 'Klassiekers. De actualiteit van bekende boeken uit de kerkgeschiedenis' een van Luthers teksten te bespreken.

Zij koos daarvoor Luthers *Sermoen over de voorbereiding op het sterven* uit 1519. Het interview verscheen in het RD van 22 november, de vrijdag voor Eeuwigheidszondag. Op het LinkedIn account van prof. Hiebsch werd dit artikel inmiddels al ruim 1.200 keer bekeken.

<https://www.rd.nl/kerk-religie/serie-klassiekers-3-luther-over-de-voorbereiding-op-het-sterven-1.1612265> (NB De link werkt niet op zondag)

Column van prof. dr. Sabine Hiebsch

Lutherana Wereldwijd

Martin Luther en Fritz Bauer

Op het eerste gezicht lijkt er geen verbinding te zijn tussen Martin Luther, de eerste reformator van de 16e eeuw, en Fritz Bauer (1903-1968), een joodse Duitse jurist wiens naam verbonden is met de arrestatie van Adolf Eichmann in Argentinië (thema van de film *Der Staat gegen Fritz Bauer*, 2015) en met het Auschwitz proces in Frankfurt, 1963-1965 (thema van de film *Im Labyrinth des Schweigens*, 2014).

Fritz Bauer studeerde rechten en economie. Direct in 1933 werd hij als jood en sociaaldemocraat uit zijn ambt ontslagen vanwege 'anti-nazi activiteiten'. Na enkele maanden in een concentratiekamp wist hij via Denemarken naar Zweden te vluchten. Na de oorlog keerde hij terug naar Duitsland en speelde een actieve rol bij de opbouw van een democratisch rechtssysteem. Dat dit heel moeilijk was, bleek onder andere in 1952, tijdens het *Remer-proces*. Otto Ernst Remer was als officier in de Wehrmacht in Berlijn ten tijde van de aanslag tegen Hitler op 20 juli 1944. Na de oorlog richtte Remer een rechtsextremistische neonazi partij op.

Het glas-in-lood raam met Martin Luther in de Oude Lutherse Kerk in Amsterdam. ©Sjaak Verboom

De aanslagplegers van 20 juli, onder andere Claus Graf Stauffenberg, maar ook andere verzetsstrijders zoals Wilhem Canaris en Dietrich Bonhoeffer waren voor hem hoog- en landverraders. En zo noemde Remer hen ook in het openbaar. Fritz Bauer zorgde ervoor dat Remer zich voor deze uitspraken voor de rechter moest verantwoorden. Bauers aanklacht werd inhoudelijk ondersteund door een viertal rapporten, waaronder één van de dogmaticus en Lutherkenner Hans-Joachim Iwand (1899-1960).

En hier ligt de verbinding tussen Bauer en Luther. Bauer argumenteerde dat een onrechtstaat zoals het Derde Rijk die dagelijks tienduizenden moorden pleegt, iedereen het recht tot noodweer geeft. Hij spreekt niet alleen van het recht op *Tyrannenmoord*, maar van een plicht tot verzet tegen een onrechtstaat. Bauer baseerde zijn argumentatie vooral op het rapport van Iwand, die wederom Luther daarin centraal gesteld had, met diens interpretatie van Romeinen 13. Daarmee onderscheidde Iwand zich van grote delen van de lutherse kerken in Duitsland die in de nazi periode aan het gezag van en voor de staat hadden vastgehouden.

Iwands zag zich door Luthers theologie gesteund in de opvatting dat een staat die niet meer de goeden en het goede beschermt, geen rechtsstaat meer is en daarom ook niet meer naar Gods wil handelt. Daaruit volgt een bijbels recht tot verzet.

Iwand gaf daarmee een actualisering van Luthers theologie die ook in de huidige context uitdaagt tot nadenken en handelen.

Prof. dr. Sabine Hiebsch, *Kooiman-Boendermaker Leerstoel voor Luther en de geschiedenis van het (Nederlandse) lutheranisme*, Theologische Universiteit Kampen.

Deze column mag onverkort worden overgenomen, voorzien van bronvermelding

COLOFON

Secretariaat

E: secretariaat.kblstichting@gmail.com

Penningmeester

KvK nr.: 68634641

IBAN: NL15 INGB 0007 7600 41

BIC: INGBNL2A

T.n.v.: Kooiman-Boendermaker-Luther Stichting

Prof. dr. Sabine Hiebsch

shiebsch@tukampen.nl

U kunt de leerstoel steunen door een bedrag over te maken op onze rekening, ten name van de Kooiman-Boendermaker-Luther Stichting, of door een meerjarige bijdrage toe te zeggen.

Voor meer informatie over de KBLS en de werkzaamheden van prof. dr. Sabine Hiebsch zie onze [website](#).

Aanmelden voor de Nieuwsbrief kan via een email naar:
secretariaat.kblstichting@gmail.com